

Melitta Pivec-Stelè
PROBLEM ILIRSKEGA ARHIVA

Arhivalije Ilirskih provinc (1809—1813) tvorijo po svojih nahajališčih štiri skupine.

Prva skupina se nahaja v pariških arhivih, Narodnem arhivu, Arhivu zunanjega ministrstva, Zgodovinskem arhivu vojnega ministrstva, katerim se pridruži Mestna biblioteka v Châtillonu-sur-Seine z Marmontovim arhivom. To je korespondenca ilirske vlade v Ljubljani, ki je prihajala med življenjsko dobo Ilirskih provinc na centralno francosko vlado v Parizu, posamezne resorne ministre in cesarja Napoleona samega.

Druga skupina je izbor najvažnejših dokumentov ilirske vlade, evakuiran jeseni 1813 ob umiku francoske armade in uprave iz Ilirije. V glavnem je to korespondenca intendantov in subdelegatov z generalnim guvernerjem, generalnim intendantom in generalnim justičnim komisarjem. Kje se pa ta evakuirani arhiv nahaja, to je v naslovu označeni problem, o katerem bomo pozneje podrobno govorili.

Tretja skupina obsega arhivalije, ki so 1813 po evakuiranem izboru ostali v Iliriji in sicer v krajih, ki so bili sedeži intendantov in subdelegacij. To je korespondenca intendantov in subdelegatov z župani in drugimi družbenimi organi ter se nahaja v slovenskih, hrvatskih in dalmatinskih državnih pa tudi v mestnih arhivih, saj je ilirski teritorij zahodni del Jugoslavije.

Četrto skupino pa tvorijo arhivalije o Ilirskih provincah v arhivih sosednih držav, Avstrije in Italije, katerim moramo še dodati angleške arhive v Londonu.

V prvi, tretji in četrti skupini bomo podali le sumaričen oris, izčrpno pa obdelali drugo skupino. Dodali bomo tudi arhivske inventarje, kjer obstajajo, in avtorje, ki so v večjih publikacijah omenjene arhive uporabljali.

Ilirske arhivalije v *pariških arhivih* se nahajajo v: *Archives Nationales*, predvsem v serijah F(FIE61—FIE70, F7, F10, F12, F14), AF^{III}, AF^{IV} in BB; *Archives des Affaires étrangères*, v serijah Correspondence politique in Mémoires et Documents, Fonds divers; *Archives historiques de la Guerre*, v serijah Reconnaissances in Justice militaire.¹

¹ Etat sommaire par séries des documents conservés aux Archives nationales, Paris 1891. — Inventaire sommaire des Archives du département des Affaires étrangères. Correspondance politique I, Paris 1903. — Inventaire

Gradivo pariških arhivov so uporabili v svojih delih o celotni Iliriji ali o katerem njenem delu naslednji — v kronološkem redu navedeni — avtorji: Paul Pisani, *La Dalmatie de 1797 à 1815*, Paris 1893 (AN, AE, G);² P. Boppe, *La Croatie militaire (1809—1813)*, Paris-Nancy 1900 (AN, G); Bogumil Vošnjak, *Ustava in uprava ilirskih dežel 1809—1813*, Ljubljana 1910 (AN); Melitta Pivec-Stelè, *La vie économique des Provinces Illyriennes 1809—1813*, Paris 1930 (AN, AE, G); Fran Zwitter, *Socialni in gospodarski problemi ilirskih provinc*, Ljubljana 1932, GMS, 13 in *Les origines de l'Illyrisme politique et la création des Provinces Illyriennes*, Paris 1933 (AN, AE, G); Guido Saba, *Regesto dei documenti riguardanti Trieste e l'Istria durante il periodo napoleonico esistenti negli archivi di Parigi*, Trieste 1953 (AN, AE).

Arhiv, ki ga je zapustil maršal Marmont svojemu rojstnemu kraju *Châtillon-sur-Seine*, je hranjen v tamošnji *Bibliothèque municipale*. Bil je sicer nekaj let v Vojnem arhivu v Parizu, odkoder ga je pa občina zopet reklamirala. Ima med fascikli o drugih delovnih področjih Marmonta 26 fasciklov z akti ilirskih provinc, ki pa so, žal, le sumarično urejeni, večinoma ne predmetno ne kronološko.³ Marmontov arhiv so uporabili P. Boppe, M. Pivec-Stelè, Fr. Zwitter. Ker je v pariških in domačih arhivih pretežno zastopana Ilirija po organizacijskem dekretu 15. aprila 1811, Marmontov arhiv pa predstavlja dobo pred tem datumom, je posebno obžalovati, da je arhiv v l. 1963 še v istem neurejenem stanju kakor v l. 1924.

Med domačimi arhivi, nastalimi v upravnih središčih ilirskega teritorija, moramo najprej omenjati arhive glavnega mesta Ilirije, *Ljubljane*.

Bivši *Deželni arhiv*, z 21 knjigami in fascikli ilirske dobe in bivši *Vladni (Gubernijski) arhiv* s 26 fascikli sta postala del l. 1945 ustanovljenega *Državnega arhiva Slovenije*, ki pa je v decembru 1961 še prejel kot rezultat 15. septembra 1961 doseženega jugoslovansko-italijanskega sporazuma o restituciji arhivalij po principu provenience od Državnega arhiva v Trstu (Archivio storico di Trieste) poleg 50 fasciklov aktov avstrijskega Kraljestva Ilirije 101 fascikel aktov Ilirskih provinc (Atti dell'epoca francese).⁴ O tej obsežni in važni pridobitvi bomo go-

sommaire des Archives du département des Affaires étrangères. Mémoires et documents. Fonds divers, Paris 1892. — Inventaire sommaire des Archives historiques (Archives modernes), Paris 1905. — Catalogue général des manuscrits des Bibliothèques publiques de France, par Louis Tuetay, Archives de la Guerre II, III, Paris 1920. — Novejše izdaje in dodatki niso navedeni, ker ne prinašajo novega gradiva o Iliriji.

² Kratice: AN = Archives nationales, AE = Archives des Affaires étrangères, G = Archives historiques de la Guerre. C = Cas — GMS = Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, JIC = Jugoslovanski istoriski časopis, ZC = Zgodovinski časopis.

³ Les manuscrits relatifs à l'histoire de la révolution et de l'empire dans les bibliothèques publiques des départements, Paris 1913, 159. — Melitta Pivec, *Illyrica* v Châtillonu-sur-Seine, Ljubljana 1924, C 19, 24—26. — Andrija Lainović, *Arhivski material za istoriju naših naroda u Satijonu na Soni, Skopje 1963*, Godišen zbornik 15, 41—49.

⁴ Splošni pregled fondov Državnega arhiva LRS, Ljubljana 1960, 23, 59—61. — Milko Kos, *Iz Državnega arhiva v Trstu*, Jugoslaviji izročene arhi-

vorili pri obravnavanju druge skupine. Deželni in Vladni arhiv obsegata v glavnem korespondenco kranjskih intendantov, uporabili so ju P. Pisani, H. Costa, A. Dimitz, M. Pivec-Stelè.

Mestni arhiv ljubljanski je imel ok. 30 fasciklov aktov ilirske dobe, korespondenco med kranjskim intendantom in ljubljanskim županom, pod naslovom Francoska doba, po preureditvi arhiva pa pod novima signaturama.⁵ To arhivalno gradivo je kot arhivar uredil Anton Aškerc, ki je iz njega črpal snov za več člankov, uporabili so ga tudi P. Pisani, B. Vošnjak, M. Pivec-Stelè.

O starih ljubljanskih arhivih pravi sicer francoski arhivar Charles Schmidt, da nimajo mnogo važnih dokumentov za francosko zgodovino in kar je, je že zabeležil P. Pisani;⁶ za domačo zgodovino pa sta prav ta dva arhiva dala gradivo za prve in potem številne članke o ilirski dobi, prej ko je kot prvi B. Vošnjak pritegnil francoske arhive.

Skofijski arhiv ljubljanski nudi 4 fascikle ilirskih aktov, izključno gradivo z ljubljanskih fakultet (Écoles centrales) za 1809—1813.

Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani pa hrani v svojem rokopisnem oddelku 4 knjige in 4 fascikle korespondence generalnega inšpektorja ilirskega šolstva, in redko kompletno zbirko ilirskega uradnega lista Télégraphe Officiel, ki ima skoraj vrednost arhivskega gradiva.

Obojno gradivo je uporabil Janko Polec, poslednje Janko Tavzes. Télégraphe Officiel pa Đorđo Samardžić.⁷

Med arhivi ilirskih intendanc in subdelegacij je popolnoma uničen *arhiv koroške intendance v Beljaku*, ki je postal žrtev požara mesta v vojnih dogodkih 1813.

Deželni arhiv v Gorici (Archivio provinciale) je bolj bogat za starejšo dobo, vendar hrani nekaj fasciklov za ilirsko dobo,⁸ iz katerih je črpal Carlo Luigi Bozzo za svoje delo: Ottocento Goriziano I: Gorizia nell'età napoleonica, Gorizia 1929.

Arhiv Dolenjskega muzeja v Novem mestu ima v 5 fasciklih lepo kronološko urejeni fond: Obdobje Ilirskih provinc, v glavnem korespondenca med intendantom (do 1811) potem subdelegatom v Novem mestu in županom.⁹

valije, Ljubljana 1961, ZC 15, 197—199. — Jože Maček, Grada koju je Državni arhiv Slovenije preuzeo iz Državnog arhiva u Trstu, Beograd 1962, Arhivist 12, 160—161. Vodnik po arhivih Slovenije, Ljubljana 1965, 50.

⁵ Celotni inventar mestnega arhiva ljubljanskega, Ljubljana 1950, 54. — Sergij Vilfan, 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega, Ljubljana 1959, 104.

⁶ Rapport sur un «voyage d'archives» (Suisse, Allemagne, Autriche-Hongrie), Besançon 1900, Extr. du «Bibliographie moderne» 1900, no. 1, 38.

⁷ Melitta Pivec, Illyria v državni licejski knjižnici, Ljubljana 1926, GMS 7/8, 33—34. — J. Polec, Ljubljansko višje šolstvo v preteklosti, Ljubljana 1929. — J. Tavzes, Slovenski preporod pod Francozi, Ljubljana 1929. — D. Samardžić, Motivi formiranja ilirskih provincija i položaj Marmonta kao generalnog guvernera, Sarajevo 1957, Godišnjak pravnog fakulteta u Sarajevu 3, 333—360.

⁸ Melitta Pivec-Stelè, Bibliographie critique de l'histoire économique des Provinces Illyriennes, Paris 1930, LXIII.

⁹ Janko Jarc, Poročilo o arhivu, Ljubljana 1937, 69—74.

Zgodovinski arhiv na Reki (Historijski arhiv u Rijeci), sedežu subdelegacije za Civilno Hrvatsko, hrani zanimive akte iz ilirske dobe,¹⁰ kakor je že pokazala študija Danila Klena: Privredno stanje Rijeke u doba Ilirije, Zagreb 1959. Gradivo Mestnega arhiva je izčrpal Giovanni Kobler v: *Memorie per la storia della liburnica città di Fiume*. II, III, Fiume 1896.

Mestni arhiv v Karlovcu (Gradski arhiv), sedežu intendanta za Civilno Hrvatsko in uprave Vojne Krajine (Croatie militaire), ima 44 fasciklov ilirske dobe, del korespondence intendantov z županom in del korespondence polkovnikov hrvatskih regimentov, manjka pa del intendantske korespondence in vsi vojaški dokumenti.¹¹ To gradivo so uporabili B. Vošnjak, M. Pivec-Stelè in Radoslav Lopašić: Karlovac, Zagreb 1879. (Karlovški mestni arhiv je zdaj hranjen v Državnem arhivu v Zagrebu.)

Državni arhiv v Zadru, sedežu intendance za Dalmacijo, hrani izredno lepo urejeno obsežno skupino »Spisi francuske vladavine«,¹² ki obsega spise intendance, policije in drugih resorov uprave.

Državni arhiv v Dubrovniku, sedežu intendance za Dubrovnik, ima obsežen fond »Acta Gallica«,¹³ ki ga je izčrpno uporabil, ravno tako kot zadrške dokumente, P. Pisani.

Tudi *Državni arhiv v Kotoru*, sedežu subdelegacije, nudi akte ilirske dobe,¹⁴ uporabile so jih številne študije v Godišnjaku Pomorskog muzeja u Kotoru 4 (1955), 7 (1958), 8 (1959), 10 (1962).

Važni *Državni arhiv v Trstu* (Archivio di stato, zdaj Archivio storico di Trieste), sedežu intendance za Istro, je hranil v sklopu tržaškega namestniškega arhiva (Statthaltereiarhiv) obsežno skupino ilirskih aktov,¹⁵ o katerih bomo govorili pri obravnavanju naše druge skupine arhivov.

Med arhivi držav, ki so bile sosede Napoleonove Ilirije, moramo na prvem mestu omenjati *avstrijske arhive na Dunaju*.

Državni arhiv (Haus- Hof- u. Staatsarchiv) hrani posebno v seriji Kaiser Franz Akten ob reorganizaciji Ilirskih provinc v Kraljestvo Ilirijo važne dokumente za francosko Ilirijo. *Arhiv doorne komore* (Hofkammerarchiv) hrani v skupini Litorale-Commerz predvsem gradivo za ilirsko-levantinsko trgovino. *Arhiv notranjega ministrstva* (Archiv des Ministeriums des Innern) je hranil začasno arhiv tržaškega namestništva, o katerem smo že govorili, ima pa tudi druge ilirske akte, katere je ome-

¹⁰ Opći inventar Državnog arhiva u Rijeci, Beograd 1954, Arhivist 1, Dodatak I, X–XII.

¹¹ M. Pivec-Stelè, Bibliographie critique LIX–LX.

¹² Dinko Foretić, Kratak historijat i opći inventar Državnog arhiva u Zadru, Beograd 1955, Arhivist 2, Dodatak III, XXXVI–XXXVIII.

¹³ Pregled stanja fondova, zbirke i skupina Državnog arhiva u Dubrovniku na dan 22. travnja 1955, Beograd 1955, Arhivist 2, Dodatak IV, LXXII.

¹⁴ Inventar Državnog arhiva u Kotoru, Beograd 1958, 1959, Arhivist 6, 7, Dodatak X, XI.

¹⁵ Felice Perroni, Inventario generale delle carte conservate nel R. Archivio di stato di Trieste e nella Sezione d'archivio di stato di Fiume con note storico-archivistiche, Trieste 1933, 41.

nil že citirani Ch. Schmidt (37). Priključeni policijski arhiv pa je zgorel 1927. *Arhiv vojnega ministrstva* (Kriegsarchiv) je imel poročila tistih 6 regimentov Vojne krajine, ki so tvorili *Croatie militaire*, pa so bila eliminirana, ostali so samo »Referatsblätter«. Dokumente Državnega arhiva, Arhiva notranjega ministrstva in Arhiva vojnega ministrstva je uporabil P. Pisani, Državni arhiv in Arhiv notranjega ministrstva J. Polec v svojem delu *Kraljestvo Ilirija I*, Ljubljana 1925, vse 4 avstrijske arhive pa M. Pivec-Stelè. Arhiva v *Grazu* in *Celovcu* imata le malo gradiva o ilirskih provincah.¹⁶

Državni arhiv v Zagrebu je v posesti 29 fasciklov »Acta Gallica«, prejetih 1818 iz Karlovca, večinoma sodni in notarialni akti za Civilno Hrvatsko. In še 1882 je našel neki vojak pri nekem trgovcu na Reki nekaj ilirskih aktov, ki so potem prišli v Državni arhiv.¹⁷

Za *Italijo* bi prišla predvsem v poštev *Državna arhiva v Benetkah* in v *Milanu* (Archivio di stato), slednji hrani majhno število ilirskih aktov.¹⁸

Z ozirom na francosko-angleško vojno na Jadranu in na obalah Ilirije se nahaja gotovo gradivo za Ilirske province v *londonskih arhivih*, ki pa so tozadevno še malo pregledani. Zanimiv dokaz je zanimiva študija Ivana Avakumovića, ki pojasnjuje akcije reškega veletrgovca A. L. Adamića na podlagi aktov londonskega Board of Trade.¹⁹

Pravi *problem ilirskega arhiva* je v zvezi z 1813 evakuiranim arhivom. Prvi, ki je trčil na ta problem, je B. Vošnjak. V svoji pravni študiji *Ustava in uprava Ilirskih dežel* citira pismo zadnjega generalnega guvernerja Fouchéa Napoleonu 13. oktobra 1813, da nobena blagajna ni padla v roke sovražnikov in da so vsi arhivi tako centralne uprave kakor intendantov rešeni, citira pisma zadnjega generalnega intendanta Chabrola notranjemu ministru 13., 17., 29. septembra, 6. okt., 19. novembra in pride do zaključka, da so arhivi iz Ljubljane preko Trsta in Gorice prišli do Parme, potem pa zgine vsaka sled. Informiral se je v Parmi in Milanu, pa brez uspeha. In tako je od 1910 naprej obveljalo mnenje, da se je evakuirani ilirski arhiv zgubil v Severni Italiji.²⁰

To mnenje je bilo še podkrepljeno, ko sem pri svojem delu o kontinentalni blokadi v Iliriji, *La vie économique des Provinces Illyriennes*, naletela še na nekatera dodatna poročila, pismo Chabrola 3. novembra, da je vzel del aktov s seboj v Parmo, del pa pustil v Benetkah, pismo inženirja Galloisa 9. oktobra, da je s svojim arhivom prišel v Piacenzo, reklamacije ilirskega arhiva po avstrijski vladi 26. januarja 1815, 20.

¹⁶ Das Haus-, Hof- und Staatsarchiv in Wien, Wien 1920, 10. — Inventar des Wiener Hofkammerarchivs, Wien 1951, 59. — Inventar des allgemeinen Archivs des Ministeriums des Innern, Wien 1909, 94. — Inventar des Kriegsarchivs, Wien 1953, I, 132. — M. Pivec-Stelè, *Bibliographie critique* LIII—LV.

¹⁷ Aemilijam Laszowski, *Historia et praesens status archivi regnorum Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae Zagrabiae*, Zagrabiae 1900, 24. — Josip Butorac, *Državni arhiv v Zagrebu*, Zagreb 1952, *Historijski zbornik* 5, 398.

¹⁸ M. Pivec-Stelè, *Bibliographie critique* LXIII.

¹⁹ An Episode in the Continental system in the Illyrian Provinces, Reprint from the *Journal of economic life*, Summer 1954.

²⁰ AN, FIE 61; B. Vošnjak, *Ustava in uprava* 16, II.

februarja 1816 in v avgustu 1818, ki so vedno dobile odgovor, da ga ni v pariških arhivih.²¹

V decembru 1961 v Ljubljani iz Trsta prevzeti obširni fond je takoj sprožil *vprašanje*: ali je morda to tisti evakuirani dozdevno zgubljeni ilirski arhiv, ki se je morda pozneje vrnil v Trst? Prej ko bomo poskušali na to odgovoriti, hočemo še enkrat, bolj podrobno kakor je v navednih delih, zasledovati beg ilirskega arhiva 1813 iz Ilirije, potem pa podati zgodovino fonda tržaškega namestništva in njegova usodna potovanja.

Ko se je 1813 vojaški položaj tako razvil, da je bilo že glavno mesto Ilirije, Ljubljana, v nevarnosti, se je sedež ilirske vlade začasno prestavil v Trst, generalni guverner in generalni intendant sta bila od 25. avgusta tam, arhive in blagajne pa so že 18. avgusta tja prepeljali. Ko je bil že Trst obkoljen, je bila generalna intendantca prenesena v Gorico, ko je pa tudi položaj Gorice postal nesiguren, je Chabrol predlagal, da bi arhive poslali v trdnjavo Palma nuova. Civilni uradniki so dobili povelje, da gredo v Treviso ali v Benetke, generalni guverner je zapustil Gorico in šel v Udine, Chabrol bi moral napraviti isto, pa je ostal še v Gorici radi evakuacije arhivov. Finančni arhivi in tisti del arhivov generalne intendance, katere so mogli spraviti na prtljažne vozove, so bili že v trdnjavi Palma nuova. Ostale arhive so z neverjetno težavo spravili na desni breg Soče, pa do takrat ni bilo mogoče dobiti zanje transportnih sredstev, ker so ta bila absorbirana za evakuacijo bolnišnic, ranjencev, municije in živeža.²²

V oktobru sta bila generalni guverner in generalni intendant v Benetkah, ilirski funkcionarji že v Parmi, del arhivov generalne intendance je bil deponiran v Palma nuova, del je že prišel v Benetke, za drugi del se je pričakoval, da bo kmalu prišel.²³ Ko je pa francoska armada zapustila Sočo, potem Pieve in šla nazaj do Adiže, je Chabrol predvidel, da bo ta umik povzročil pretrganje komunikacij za Benetke, in je prosil generalnega guvernerja, da bi v Piacenzo poslali vse ilirske administrativne arhive. Generalni guverner pa je sodil, da taka odločba ne bi smela biti izdana brez ukaza podkralja Evgena, ki more le sam presoditi važnost političnih motivov, ki so morda diktirali bivanje centralne ilirske vlade v Benetkah. Kljub temu je smatral Chabrol za svojo dolžnost, da pošlje v Parmo arhive finančnih uradov in direkcije pošte, funkcionarji poslednje so odšli preko Legnago v Mantovo. Ker je moral sam hitro odpotovati, je moral pustiti v Benetkah velik del arhivov generalne intendance, oni bi bili v veliki nevarnosti na približno šesttedenskem potovanju po Padu, izpostavljeni poplavam in drugim dogodkom. Napravil je izbor najbolj važnega iz arhiva računovodstva blagajnika in ga vzel s seboj na barko, ki ga je peljala v Ferraro. Vse druge ceste so bile že pretrgane, Chabrolova družina sama je komaj

²¹ AN, AFIV 1068, FIE 61, F² 364; M. Pivec-Stelè, *Bibliographie critique* XLVII, XLVIII.

²² AN, FIE 61, pisma Chabrola: Trst, 31. avgusta, Gorica, 17., 24., 29. septembra, 6. oktobra.

²³ AN, AFIE 61, pismo Chabrola, Benetke 23. oktobra.

prišla v Mantovo. Chabrol je končal z izjavo, da se mu ne more očitati pomanjkanje previdnosti, ker so bila tu višja povelja.²⁴

V Parmi oziroma že v Turinu, kamor jih je dirigiral generalni guverner, se je potem končala odiseja ilirskih funkcionarjev, katerim je, na predlog Chabrola 23. novembra Napoleonov dekret 7. decembra dovolil odhod ali v Pariz ali drugam.²⁵ Končajo se pa tudi poročila o odiseji ilirskih arhivov 1813. Lahko pa že tu rečemo, da če je bilo kaj rešeno, je bilo po zaslugi izredne Chabrolove vestnosti.

Na Chabrola, ki je postal po končani službi v Iliriji prefekt v Lyonu in pozneje prišel v notranje ministrstvo v Parizu, se je vedno obrnila francoska vlada za informacije, če pri avstrijskih reklamacijah ilirskih arhivov v Hôtelu Soubise ničesar niso našli. Prva reklamacija 26. januarja 1815 se je nanašala na celotni ilirski administrativni arhiv. Chabrolovega odgovora, ki bi bil tako važen, pa žal ni. Vendar je moral biti negativen, ker je 20. februarja sledila nova reklamacija, to pot glede arhiva intendance v Karlovcu. Nato je Chabrol odgovoril 16. aprila, da se je informiral in zvedel, da je tajnik karlovške intendance, Marschall, namesto da bi napravil izbor najbolj pomembnih aktov, vse spravil v velikanske sode, katere so peljali do Reke. Ko je bila Reka hitro evakuirana, so, »kakor pravijo«, ostali ti sodi na javnem trgu in bili prevzeti od nekega trgovca. (Spomnimo se na vojaka, ki je 1882 našel ilirske akte pri reškem trgovcu!) Chabrol doda pravilno, da ima avstrijska vlada zdaj sama možnosti, da dobiva informacije. Podobno negativen rezultat je imela reklamacija 1818.²⁶

Morda tudi ni odveč, da tu omenjamo, da so vojni dogodki 1815 lahko uničili arhivalije in situ, kakor poroča za Rovinj Bernardo Benussi, da so Angleži pri izkrcavanju 2. avgusta 1813 ne samo sežgali ladje v luki, temveč tudi odnesli dokumente iz uradov.²⁷

Očrtati pa moramo zdaj zgodovino fonda ilirskih aktov v tržaškem Državnem arhivu (Archivio di stato, zdaj Archivio storico di Trieste). Omenja se v inventarjih in zgodovinskih prikazih arhiva kot del vladnih arhivov Trsta, Istre in Gorice, od začetka 18. stoletja dalje, ki so tvorili arhiv tržaškega namestništva (Statthaltereiarhiv). Od 1904 dalje je namestništvo predlagalo notranjemu ministru na Dunaju novo ureditev arhiva in posebno novo stavbo, ker stara stavba, kjer se je nahajal arhiv, je bila določena za razrušitev. Ker ministrstvo teh predlogov ni sprejelo, je namestništvo 21. avgusta 1906 predlagalo prevoz svojega arhiva do 1814 na Dunaj v varstvo notranjega ministrstva, kar je ministrstvo 29. septembra 1906 odredilo. Od 1906 do 1918 je bil v pritličju notranjega ministrstva in že omenjeni inventar arhiva notranjega ministrstva pravi o njem kratko: »Wegen Mangels eines geeigneten Lokales sind diese im Jahre 1906 übernommenen Akten noch nicht geordnet und aufgestellt.« Po končani prvi svetovni vojni je Italija

²⁴ AN, AFIV 1068, pismo Chabrola, Bonetke 3. novembra.

²⁵ AN, FIE 61, pismo Chabrola, Parma 23. novembra.

²⁶ AN, F⁹¹ 364. Podrobnosti reklamacij: M. Pivce-Stelè, *Bibliographie critique* XLII, XLIII.

²⁷ Bernardo Benussi, *Storia documentata di Rovigno, Trieste 1888*, 234.

1918 ta arhiv reklamirala po principu provenience in italijanska arhivska komisija ga je prevzela 1920. Od takrat do 1961 je bil fond zopet v tržaškem arhivu.²⁸ Uporabil ga je obširno Giovanni Quarantotto, Trieste e l'Istria nell'età napoleonica, Firenze 1954, ki že opozarja na žalostno neurejeno stanje, usodno posledico usodnih potovanj.

Tudi odiseja ilirskih aktov v arhivu tržaškega namestništva je torej dobro dokumentirana, ostane pa vrzel med 1814 in 1906. Ali so se, in kdaj, deloma v Parmo in Piacenzo dospeli in deloma v Benetkah ostali ilirski arhivi vrnili v Trst? Iz tiste prehodne dobe med koncem Ilirskih provinc in ustanovitvijo avstrijskega kraljestva Ilirije imamo dopis ljubljanskega gubernija 22. avgusta 1815 na tržaški gubernij, kjer prosi, naj pošlje takoj v Ljubljano 3 zaboje in 5 sodov ilirskih aktov francoskega konzulata v Benetkah, katere je beneški gubernij za Ljubljano poslal, ker pomanjkanje teh aktov neverjetno ovira likvidacijo francoskih dolgov. Tisti akti, ki so potovali po morju, so dejansko prispeli v Ljubljano, ljubljanski gubernij se 13. septembra zahvaljuje tržaškemu guberniju.²⁹ Drugih podatkov o pošiljanju aktov v teh letih ni, in v tem slučaju gre za arhivalije določene za Ljubljano in ne za Trst.

Bila je še sicer šibka možnost zvedeti, kdaj je prišel arhiv Ilirskih provinc v Trst, iz aktov prevzema in oddaje tržaškega namestniškega arhiva v notranjem ministrstvu na Dunaju. Pa administrativni akti arhiva notranjega ministrstva (Judenplatz 11) so bili 1924 preneseni v justično palačo (Schmerlingplatz 10), kjer jih je požar 15. julija 1927 uničil, med temi tudi akte prevzema (1906) in oddaje (1920) tržaškega namestniškega arhiva.³⁰

Ker ni zadovoljivega odgovora na naše vprašanje ne v Trstu in ne na Dunaju, ostane nam kot tretja možnost notranji kriterij, *analiza vsebine teh 101 fascikla*. Označiti to vsebino pa ni lahka stvar, ker je pretežen del teh fasciklov v hudo neurejenem stanju: naslov in vsebina fasciklov se ne ujemata, ureditev ni ne kronološka ne predmetna, dopisi in priloge so ločeni, naslovi posameznih dosijejev so večino francoski — ostanek prvotne francoske registrature —, naslovi fasciklov nemški — dediščina ureditve na namestništvu. Nered je nastal verjetno pri selitvi na Dunaj, pa tudi pri mikrofilmanju pred odhodom v Ljubljano, in spominja na stanje Marmontovega arhiva v Châtillonu-sur-Seine. Vendar se da, po mojem prvem sumaričnem pregledu in po metodičnem pregledu, ki je v Državnem arhivu poverjen višji arhivarki Majdi Smole, kot preddele za novo katalogizacijo, reči naslednje: v glavnem je to

²⁸ Felice Porroni, Gli Archivi del Risorgimento nella Venezia Giulia (V: Atti del X Congresso tenutosi in Trieste... 1922). Aquila degli Abruzzi 1923, 25—27. — isti: Inventario generale delle carte conservate nel R. Archivio di Stato di Trieste e nella Sezione d'archivio di Fiume con note storico-archivistiche, Trieste 1933, 10—14, 41. — isti: L'Archivio di Stato in Trieste (V: Ad Alessandro Luzio, Gli archivi di stato italiani, Miscellanea di studi storici II), Firenze 1933, 291—297.

²⁹ Archivio storico di Trieste, fasc. Dienst- und Amtssachen überhaupt 1814 und 1815, št. 35.

³⁰ Usna informacija: dr. Walter Goldinger, šef Administrativnega arhiva (Wallnörstrasse 6a), 16. XII. 1963.

korespondenca generalnega guvernerja, generalnega intendanta, intendantov, subdelegatov in šefov posameznih panog uprave: sodstvo, šolstvo, cerkvene zadeve, zdravstvo (posebno lazareti), pošta in ceste, plovba in trgovina, rudniki in gozdovi, finančne zadeve (vse kategorije davkov, domene, carine, sol, tobak, loterija), občinske, vojaške in policijske zadeve, vse za 1809—1813. Večina aktov je iz intendanc Istra, Civilna Hrvatska, Dalmacija in Dubrovnik, iz intendanc Koroška in Kranjska zelo malo, preseneča bogato gradivo za Vojno krajino, ki ni bila civilna intendantca. Akte za vse province Ilirije imamo le za pošto, policijo, loterijo in v korespondenci med generalnim guvernerjem, generalnim intendantom in generalnim sekretarjem vlade. Upoštevati moramo tudi, da je bil Trst zimska rezidenca generalnih guvernerjev Marmonta in Bertranda.

Po vsem tem smemo reči, da je ta fond gotovo del arhiva ilirske plude v Ljubljani, vendar ni ves arhiv, ker kje so akti intendanc Koroška in Kranjska? Ali so izločeni ali izgubljeni? Vsilila se je misel, da so kranjske in koroške akte izbrali in izločili na Dunaju med 1906 in 1918, pa temu nasprotuje že citirani podatek inventarja arhiva notranjega ministrstva, da je tržaški namestniški arhiv radi pomanjkanja primernega prostora ostal nedotaknjen in neurejen v pritličju ministrstva. Tam ga je našla 1918 italijanska arhivska komisija in 1920 prepeljala v Trst, kjer je v tamošnjem arhivu zopet ostal nedotaknjen in neurejen do 1961, ko so ilirske akte mikrofilmali in izročili ljubljanskemu Državnemu arhivu.

Če torej domneva načrtne izločitve kranjskih in koroških aktov ne pride v poštev, ali smemo domnevati, da so se ti zgubili? In s tem zopet prihajamo do vprašanja: odkod in kdaj se je evakuirani ilirski arhiv vrnil v Trst? Ker v publikacijah o tržaškem arhivu ni odgovora na to, ostane le-ta možnost: pregledati vsakoletni prirastek tržaškega arhiva od 1814 do 1906.³¹

Poleg osnovnega problema pa se pojavita še dve vprašanji. Prvo je: ali se je navodilo generalnega intendanta za evakuacijo arhivov intendantov, subdelegatov in resornih šefov — točno besedilo tega poziva do zdaj ni znano, iz Chabrolovega poročila o Marschallu pa izhaja, da je moral ukazati evakuacijo izbora najvažnejših aktov — povsod izpolnilo oziroma moglo izpolniti, ker so vojni dogodki zdaj tu zdaj tam pretrgali prometne zveze po kopnem in po morju? Iz Chabrolovih poročil vemo, da je karlovški arhiv došel do Reke in tam bil razpršen, da je inženir Gallois, šef idrijskega rudnika, po prejemu povelju s svojim arhivom šel v Piacenzo, za beljaški arhiv vemo, da je zgorel 1813, o drugih ilirskih administrativnih arhivih pa dozdaj nimamo določenih podatkov. Obstaja možnost, da je del arhiva, ki bi moral biti evakuiran, ostal in situ in bil tako ohranjen; saj številčno ti preostali domači arhivi niso tako neznatni, kar se je pokazalo posebno pri pri-

³¹ Ustna informacija: dr. Laura Maria Jona, direktor Tržaškega zgodovinskega arhiva, 21. XII. 1962.

pravi razstavo ljubljanskega Narodnega muzeja »Napoleonove Ilirske province« l. 1964.³²

Drugo vprašanje pa je sledeče: B. Vošnjak se je pred 1910 informiral o ilirskih arhivalijah v Parmi in Benetkah in dobil negativen odgovor; podobno sem jaz pred 1930 na svoje vprašanje v Milanu in Gorici dobila odgovor o pičli posesti ilirskih aktov. Pa od takrat je preteklo več kot 50 oziroma 30 let in ni izključeno, da so takrat še neurejene arhivalije ali nove pridobitve prišle v evidenco.³³

Ureditev ilirskih fasciklov v Državnem arhivu Slovenije bo omogočila primerjavo vsebine teh fasciklov z navedbami Chabrola o značaju evakuiranih arhivalij, pa tudi primerjavo z ilirskim gradivom v domačih arhivih. Za popolno razjasnitev postavljenega problema pa mislim, da je *potrebno še dvoje*: pregled vsakoletnega prirastka tržaškega zgodovinskega arhiva od 1814 do 1906 in ponovno iskanje informacij v arhivih Severne Italije. Ker, čeprav evakuirani ilirski arhiv po vrednosti dokumentov ne doseže ilirskih dokumentov v francoskih arhivih, je to vendar del dediščine naših Ilirskih provinc.

Résumé

LE PROBLÈME DES ARCHIVES ILLYRIENNES

D'après les lieux où se trouvent les archives des Provinces Illyriennes, on peut distinguer quatre groupes: les archives en France, à Paris et à Châtillon-sur-Seine (papiers Marmont), qui renferment la correspondance du gouvernement illyrien à Ljubljana avec le gouvernement central à Paris; les archives évacuées à la retraite de 1813, qui représentent la correspondance du gouvernement illyrien avec ses intendants et subdélégués; les archives des chef-lieux administratifs des Provinces Illyriennes, restées en place, qui embrassent la correspondance des intendants et subdélégués avec les maires et autres fonctionnaires, à Ljubljana, Trieste, Gorice, Novo mesto, Rijeka, Karlovac, Zadar, Dubrovnik, Kotor, aujourd'hui dans les archives d'État et Municipales en Yougoslavie, dont la partie occidentale représente le territoire des Provinces Illyriennes; enfin les archives des pays voisins, de l'Autriche, spécialement à Vienne, et de l'Italie du Nord, auxquelles il faut joindre celles de Londres, qui contiennent documents concernant l'Illyrie.

On a cru utile d'indiquer chez chaque groupe d'archives les inventaires publiés et les publications plus importantes qui ont utilisé les documents de ces archives, ne donnant, cependant, qu'une revue sommaire pour les archives du premier, troisième et quatrième groupe, mais une étude détaillée des archives du second groupe. Car, s'il n'y a pas de difficultés en ce qui concerne les archives françaises, yougoslaves et italiennes, un grave problème se pose relatif aux archives illyriennes évacuées en 1813.

Depuis 1910, d'après les recherches faites par B. Vošnjak pour son ouvrage »Constitution et administration des Provinces Illyriennes«, on croyait ces archives dispersées et perdues dans l'Italie du Nord, et cette opinion fut confirmée par les recherches faites avant 1930 par M. Pivéc-Stelè pour sa »Vie économique des Provinces Illyriennes«. Et voilà que, en décembre 1961, par suite de l'accord italo-yougoslave sur la restitution des fonds d'archives

³² Branko Reisp, Zgodovinska razstava Napoleonove Ilirske province, Beograd 1963, JIC 2, 132—133.

³³ Navajam majhen pa značilen primer: ko sem 1938 iskala podatke o J. J. Pellencu v dunajskem Državnem arhivu, so rekli, da je ta popolnoma neznan, pa da bodo iskali; drugi dan so mi izročili seznam 20 aktov o njem!

d'après le principe de provenance, les Archives d'État de Ljubljana ont reçu des Archives historiques de Trieste 101 fascicules de documents illyriens, et ce fonds a tout-de-suite dressé la question: s'agit-il ici de ces archives illyriennes évacuées en 1813 et réputées perdues, qui sont peut-être après 1813 rentrées à Trieste?

Pour répondre à cette question, l'auteur étudie d'abord en détail les rapports consciencieux du dernier intendant général de l'Illyrie, Chabrol, sur le voyage difficile des archives évacuées jusque, en partie à Venise, en partie à Parme et Plaisance, après quoi il n'y a plus de renseignements. Ensuite, elle étudie les données sur le fonds de documents illyriens aux archives du gouvernement de Trieste qui furent, avec d'autres documents, faute de bâtiment, en 1906 envoyés au Ministère de l'Intérieur à Vienne où ils restaient jusque, en 1918, après la première guerre mondiale, l'Italie les réclama d'après le principe de provenance, et en 1920, ils rentraient à Trieste où ils restaient jusqu'en 1961, quand ils furent remis aux Archives d'État de Ljubljana.

Les inventaires et histoires publiés par les archives de Vienne et de Trieste ne donnent pas de réponse exacte à la question, si ce fonds des archives du gouvernement de Trieste correspond aux archives illyriennes évacuées en 1813. Mais, en s'appuyant sur l'analyse des documents de ces fascicules, qui sont, par suite des migrations mentionnées, bien en désordre et dont le classement méthodique aux Archives d'État de Ljubljana est en voie, on peut dire qu'il s'agit sûrement des archives du gouvernement illyrien, cependant, seulement d'une partie de ces archives, parce que les diverses provinces ne sont pas toutes représentées avec la même ampleur. Il n'y a non plus d'indication, quand ces archives, qui avaient déjà quitté l'Illyrie, sont rentrées à Trieste. Il est donc désirable de revoir les accroissements annuels des archives de Trieste de 1814 à 1906, et de chercher de nouvelles informations dans les archives de l'Italie du Nord, parce que si, quant à l'importance des documents, ces archives n'égalaient pas la valeur des documents conservés aux archives françaises, elles font tout-de-même partie du patrimoine de nos Provinces Illyriennes.